

עו"ד על הפרשה

פרשת השבוע, ויקרא, תשע"ה
גיליון מס' 19
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"אשר נשיא יהטא"

הבעת חרטה על ידי נבחרי ציבור שהורשעו – רשות או חובה?

אלירם אלגרבל*
* אלירם אלגרבל, עורך דין במשרד אילן בומבך ומרצה במסגרת אגודת "נוער שוחר משפט עברי" באוניברסיטאות בר-אילן ותל אביב.

אקדמות מלין

השבוע נערכו בישראל בחירות לכנסת ה-20. לבחירות נלווה עיסוק מחודש בשאלת היחס הציבורי הראוי כלפי אישי ציבור שהורשעו בדין, ריצו את עונשם וקיבלו מחדש את אמון הציבור בדרכם חזרה לפוליטיקה. בישראל נוהגים שני אמצעים משפטיים בולטים להרחקת מורשעים בפלילים מתפקידים ציבוריים: האחד הוא הקלון, הנלווה לחלק מההרשעות בעבירות הפליליות ומתאר פגם מוסרי המיוחס לעובר העבירה; השני הוא הרישום הפלילי, הנלווה כמעט לכל העבירות הפליליות, לרבות עבירות שלא נסתיימו בהרשעה. בחקיקה הישראלית מנויים 78 מקצועות שבהם פסול אדם בעל רישום פלילי מלעסוק. הרישום הפלילי מתיישן בחלוף חמש, שבע או עשר שנים ונמחק בחלוף עשר שנים נוספות.¹ תקופת הקלון נמשכת שבע שנים במרבית המקרים, אך בין בקלון ובין בהתיישנות הרישום הפלילי, סיום התקופה כשלעצמו הוא אישור כניסה לחיים הציבוריים. חלוף הזמן הוא שמקהה את רישומה של העבירה; העברייין אינו חייב להביע חרטה על מעשיו, ואף לא לקבל אחריות או להתנצל כדי לשוב ולשמש בתפקיד ציבורי.

חזרה לשררה – האם מחייבת חרטה?

אחד מסוגי הקרבנות המנויים בפרשת השבוע הוא קרבן החטאת, שאותו מקריב אדם החוטא בשגגה. התורה מגדירה מי הם מנהיגי הציבור שחטאו וצריכים להקריב קרבן זה: אחד הוא הכהן המשיח, שהוא ההנהגה הרוחנית בעם; השני הוא הנשיא, העומד בראש ההנהגה המדינית.² בהקשר זה דנה המשנה³ בשאלה אם איש ציבור שחטא "חוזר לשררה שהיה בה", כלומר, אם חטאו של איש

הציבור מונע ממנו לכהן בעתיד במשרה ציבורית או לאחר ריצוי עונשו הוא יכול לשוב לתפקידו הקודם.⁴ זוהי אפוא השאלה העיקרית בסוגייתנו. התשובה נעוצה באופי המשרה ובחומרת החטא; אנו מוצאים עבירות שאדם ריצה את עונשו עליהן ואף חזר בתשובה שלמה, אך אינו יכול לחזור בעקבותיהן לשררתו הקודמת. עם עבירות אלה נמנות למשל הריגת אדם, אף בשוגג. בצד המשרות בעלות האופי המיוחד נמצאת למשל משרת נשיא הסנהדרין, שהתנאי לקבלתה הוא ניקיון מחטא. השאלה המשנית נוגעת לאישי ציבור שיכולים מן הדין לחזור לשררה שהיו בה, והיא אם מנהיג שהורשע חייב להביע חרטה פומבית על מעשיו כתנאי לחזרתו לשררה. האם בתהליך התשובה מצופה מן החוטאים שיפיגו תמורה ממשית בנפשם, שיפנימו את החטא? האם אמון הציבור מתחדש אוטומטית מיד לאחר ריצוי העונש, או רק לאחר שהמורשע הראה פנים כי חזר בתשובה שלמה? ומה המשמעות העמוקה של תשלום חוב לחברה? התשובה המצופה מהחוטא אינה עוסקת ביחסים שבין האדם לקוונה; הדין כלפי שמיים ברור: החרטה והווידוי הם תנאים יסודיים בהליך התשובה טרם נמחל עוונו של חוטא. השאלה כאן עוסקת ביחסן של החוטא כלפי הציבור. מחזור כי הבעת החרטה כלפי הציבור לא מתבטאת בריבוי תעניות וסיגופים, אלא בהכרה פומבית של החטא, בחרטה, בקבלת אחריות לעתיד על ידי החלטה נפשית חזקה ובעשיית מעשים לתיקון המעוות. הדרישה מאדם שהורשע להביע חרטה פומבית קשה מנשוא. דרכו של אדם שסרח להצניע את מעשיו המקולקלים, לגמד אותם, לדחוק אותם לקרן זווית. הווידוי הציבורי פועל פעולה הפוכה; המתוודה מפרסם את החטא על כורחו, מעצים אותו, מודה בו ומתחרט עליו. החרטה חושפת את החוטא לביקורת, מזכירה לציבור נשכחות. גם קהל הבוחרים של המועמד היה מעדיף לראות בו קדוש מעונה, מְרַטֵיר רדוף, ולא אדם

* אלירם אלגרבל, עורך דין במשרד אילן בומבך ומרצה במסגרת אגודת "נוער שוחר משפט עברי" באוניברסיטאות בר-אילן ותל אביב.

¹ סעיפים 14(א) ו-20 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, תשמ"א-1981.

² ויקרא ד, ג-כו.

³ משנה, מכות ב, ח.

⁴ להרחבה ראו אלישי בן-יצחק "האם איש ציבור שריצה את עונשו יכול לשוב לתפקידו?" **הדף השבועי** מס' 1009, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ג.

שרמתו המוסרית הרחיקה אותו מעולם הממשל והמנהל הציבורי.

בתוספתא נאמר כ: ⁵ "אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן חטאת שגגה על שגגתו". התלמוד מוסיף כך בשם ריב"ז: ⁶ "אם נשיא שלו מביא קרבן, צריך אתה לומר מהו הדיוט! ואם על שגגתו מביא קרבן, צריך אתה לומר מהו זדונו!". רש"י מבאר במקום: "אם המלך, שאין לבו כפוף, מרגיש ומביא קרבן על שגגתו, כל שכן שההדיוטות מרגישין שליבם כפוף!". כלומר, כשלחטאו של הנשיא, המורם מעם, מתלווה חרטה כנה וגלויה ללא התחמקות, הדבר יכול לשמש מופת לעם כולו. זהו מסר לאומי עמוק. עם הרואה שמנהיגו מוכן להודות בפומבי על חטאו, לבקש עליו מחילה ואף להביא קרבן כפרה – יסיק מכך מסקנות מבורכות. הוא ילמד כי אין בושה בעשיית תשובה, בחרטה ובבקשת סליחה.

התשובה הפומבית כ"שבח גדול"

אחת מדרכי הענישה בדין העברי היא עונש המלקות, הנגזר במקרה של עבירה במזיד על מצוות לא תעשה. התורה מצווה שלא להוסיף על ארבעים מלקות מחשש לביזוי יתר, המוצא ביטוי בפסוק "ונקלה אחיך לעיניך". ⁷ על כך אומרת המשנה: ⁸ "כשלקה – הרי הוא כאחיק". דהיינו, עצם קבלת המלקות מחזיר את האדם לחיק חֶבְרָתו, גם אם לא התחרט על מעשיו. הרמב"ם פוסק בהקשר זה ⁹ כי "כל מי שנתחייב מלקות בין שעשה תשובה בין שלקה בבית-דין חוזר לכשרותו". כלומר, לפי פשט דברי הרמב"ם יש שתי חלופות לא מצטברות – עשיית תשובה או קבלת מלקות. ר' יואל סירקיש בספרו "בית חדש" אומר כי מדובר "בסתם אדם, דתלינן מסתמא נכנע לבבו על ידי מלקות – והלכך לא בעי תשובה", כלומר, קבלת המלקות כשלעצמה פועלת את פעולתה הפסיכולוגית על האדם ומייתרת את הצורך בעשיית תשובה. ¹⁰ מנגד, בעל הכסף משנה (ר' אברהם די בוטון, סלוניקי, המאה ה-16) מוצא בכך קושי. לשיטתו יש גרסה שונה של דברי הרמב"ם לעיל, ולפיה "אם לקה ועודנו לא נכנע לבבו – לא חזר לכשרותו עד שתצטרף תשובה עם המלקות".

התלמוד ¹¹ עוסק בשאלת חזרתם בתשובה של חוטאים שנפסלו מחמת חומרת חטאיהם ואינם נאמנים. על פי גישתו של ר' יהודה, חזרה בתשובה "במטמוניות", בסתר, אינה מועילה לחוטאים, אבל אם חזרו בתשובה "בפרהסיא – מקבלין אותן". ואולם כנגד עמדה זו נפסק כי כל חזרה בתשובה, בין בסתר ובין בגלוי, מחזירה את החוטא לחיק החברה.

גם הרמב"ם מציין כי על חטא שבין אדם לחברו רצוי להתוודות בציבור: "ושבח גדול לשב שיתוודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חברו לאחרים ואומר להם אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם". נמצאנו למדים שהוודוי הפומבי נעשה כ"שבח גדול", בבחינת למעלה מן הצורך.

ישפוט הציבור

ר' שלמה בן אברהם אבן אדרת (ברצלונה, המאה ה-13) נשאל על כהן המקבל מתנות כהונה והואשם בעבירת עריות, וכעבור זמן מה חזר בתשובה. תשובת הרשב"א היא שהמדד לחזרה בתשובה נעוץ בהכרה הציבורית בכך שהחוטא חזר בתשובה. "כבר אמרתי, שכל הדברים האלה, הולכין אחר עיני הבית-דין... יסוד כל זה, הוא שתכיר בו שהוא מתנהג כשורה". ¹²

תשובה מעניינת נוספת מיוחסת לרבי אהרון הכהן מלוניל (פרובנס, המאה ה-13). שיטתו, הנסמכת על דעת הגאונים, מציבה את עמדתו האובייקטיבית של הציבור ביחס לחוטא כמבחן למעשה התשובה. "ובני אדם, אף על פי שאינן יודעין הנסתרות ואין להם אלא הנגלות, כשעבר זמן הרבה ואין נראה עליו לא בגלוי ולא בסתר דבר שלא כהוגן, והלב מאמין בו כי חזר, מקבלין אותו". ¹³

מעשה נוסף מופיע בתשובתו של רבי אשר בן יחיאל (טולדו, המאה ה-14), שנשאל אם אפשר להחזיר לתפקיד שליח ציבור וטבח (שוחט) שמסר עדות שקר ונענש בעונש כבד על ידי בית הדין בעירו. ¹⁴ לאחר שריצה שנה מעונשו ובה התענה בתעניות ובסיגופים. הרא"ש משיב כי לתפקיד שליח ציבור אפשר להשיבו כי הוא נבחן על פי מדד הציבור, אך לתפקידו כשוחט אין להשיבו, משום שזו משרה הדורשת אמון מיוחד.

סוף דבר

שיטת המשפט הישראלית ככלל אינה דורשת חרטה לאחר ריצוי העונש. הבעת החרטה היא אך משנית לענישה. יתר על כן, המורשע יכול להוקיע את המערכת ששפטה אותו ואף להצדיק בדיעבד את מעשיו. במשפט העברי, לעומת זאת, משקלה הסגולי של החרטה הוא גדול. תשובה אמיתית אינה "תשלום החוב לחברה" (וליתר דיוק לחוק), אלא דורשת לפרוש פרישה גמורה מן הסביבה, מן הגורמים, מן התנאים ומן הכוחות שהביאו את האדם לידי חטא.

ואולם, האם יש לאלץ איש ציבור להתחרט על מעשיו? נראה שראוי לפצל את הדין בין מי שמתעתד להיות נבחר ציבור ובין מי שמבקש להיות עובד בשירות הציבורי. נבחר ציבור, מטבע ברייתו, נבחן על פי אמות מידה פומביות וחשוף לביקורת תמידית. לכן לדעתי אין מקום לאלצו להביע חרטה פומבית, שכן וידוי מעושה, טכני – כפי שנשמע בבתי משפט ערב מתן גזרי דין – יפחית מערכה של החרטה וייראה מאולץ. מנגד, עובד בשירות הציבורי, הנדרש לאמון מיוחד ותפקידו אמור לשקף ניקיון כפיים וטוהר מידות, ואינו מצוי תדיר תחת עיני הפקוחות של הציבור, יהיה חייב להביע חרטה כנה על מעשיו אף אם ריצה את עונשו ועבירותיו התיישנו.

⁵ תוספתא, בבא קמא ז, ה.

⁶ בבלי, הוריות י, ע"ב.

⁷ דברים כה ג.

⁸ משנה, מכות ג, טו.

⁹ משנה תורה, הלכות עדות, פרק יב, הלכה ד.

¹⁰ בית חדש, חושן משפט, סימן לד.

¹¹ בבלי, עבודה זרה ז, ע"א; בבלי, בכורות לא, ע"א.

¹² שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן רלט.

¹³ כלבו, סימן קמז.

¹⁴ שו"ת הרא"ש, כלל נח, סימן ד.